वराहः ।
"ये च न दोषं जनयन्त्युत्पातास्तानृतुस्वभाव-
कृतान् ।
ऋषिपुत्रकृतैः श्लोकैर्विद्यादेभिः समासोक्तैः ॥"
तथा च मत्स्यपुराणम् ।
"वज्राशनिमहीकम्पसन्ध्यानिर्घातनिस्वनाः ।
परिवेशरजोधूमरक्तार्कास्तमयोदयाः ॥
द्रुमेभ्योऽथ रसस्नेहमधुपुष्पफलोद्गमाः ।
गोपक्षिमदवृद्धिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ * ॥
तारोल्कापातकलुषं कपिलार्केन्दुमण्डलम् ।
अनग्निज्वलनं स्फोटं धूमरेण्वनिलाकुलम् ॥
रक्तपद्मारुणा सन्ध्या नभः क्षुब्धार्णवोपमम् ।
सरितां चाम्बुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शुभं वदेत् ॥*॥
शक्रायुधपरीवेशौ विद्युच्छुष्कविरोहणम् ।
कम्पोद्वर्त्तनवैकृत्यं रसनं दरणं क्षितेः ॥
नद्युदपानसरसां वृद्ध्युद्गमा भवनप्लवाः ।
पतनञ्चाद्रिगेहानां वर्षासु न भयावहम् ॥"
हरिवंशे वर्षावर्णनायाम् ।
"क्वचित् कन्दरहासाढ्यं शिलीन्ध्राभरणं
क्वचित् ।"
इति दर्शनात् वर्षासु शिलीन्ध्रोद्गमो न भयावहः ॥
"दिव्यस्त्रीभूतगन्धर्व्वविमानाद्भुतदर्शनम् ।
ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनञ्च दिवाम्बरे ॥
गीतवादित्रनिर्घोषो वनपर्व्वतसानुषु ।
शस्यवृद्धी रसोत्पत्तिरपापाः शरदि स्मृताः ॥*॥
शीतानिलतुषारत्वं नर्द्दनं मृगपक्षिणाम् ।
रक्षोयक्षादिसत्त्वानां दर्शनं वागमानुषी ॥
दिशो धूमान्धकाराश्च सशभा वनपर्व्वताः ।
उच्चैः सूर्य्योदयास्तत्वं हेमन्ते शोभना मताः ॥*॥
हिमपातानिलोत्पातविरूपाद्भुतदर्शनम् ।
कृष्णाञ्जनाभमाकाशं तारोल्कापातपिञ्जरम् ॥
चित्रा गर्भोद्भवाः स्त्रीषु गोऽजाश्वमृगपक्षिणाम् ।
पत्राङ्कुरलतानाञ्च विकाराः शिशिरे शुभाः ॥*
ऋतुस्वभावजा ह्येते दृष्टाः स्वर्त्तौ शुभावहाः ।
ऋतावन्यत्र चोत्पाता दृष्टास्ते भृशदारुणाः ॥*
उन्मत्तानाञ्च या गाथा शिशूनां चेष्टितञ्च यत् ।
स्त्रियो यत्र प्रभाषन्ते तत्र नास्ति व्यतिक्रमः ॥
पूर्व्वञ्चरति देवेषु पश्चाद्गच्छति मानुषान् ।
नाचोदिता वाग्वदति सत्या ह्येषा सरस्वती ॥"
बृहस्पतिः ।
"ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पातमविदित्वा तु ये कृताम् ।
आवहन्त्यर्थलोभेन विनेयास्तेऽपि यत्नतः ॥"
विनेया दण्डनीयाः । इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥*॥
भौमदिव्यान्तरीक्षोत्पातशान्तिर्मात्स्ये २०२
अध्यायावधि २१२ अध्यायपर्य्यन्तं द्रष्टव्या ।
तथा देवीपुराणे महाभ्युदयपादे सर्व्वदेवकी-
सर्व्वोत्पातशान्तिसमाप्ताध्याये चण्डीशब्दे च
द्रष्टव्या । तन्त्रोक्ता शान्तिः षट्कर्म्मशब्दे
द्रष्टव्या ॥*॥ अथ शान्तिकपौष्टिककर्म्मदिनम् ।
तत्र वारा रविसोमबुधबृहस्पतिशुक्राणां तत्र
नक्षत्राणि उत्तराषाढ़ा उत्तरफल्गुनी उत्तर-
भाद्रपत् रोहिणी चित्रा अनुराधा मृगशिरः
रेवती पुष्या अश्विनी हस्ता । तत्र चन्द्रः
शोभनः । लग्नं शोभनम् । इति ज्योतिषतत्त्वम् ॥
शान्तिः, पुं, कृताहर्द्विशेषः । जिनचक्रवर्त्तिविशेषः ।
इति हेमचन्द्रः ॥ दशमन्वन्तरीयेन्द्रः । यथा,—
"धर्म्मपुत्त्रस्य पुत्त्रास्तु दशमस्य मनोः सुताः ।
सुक्षेत्रश्चोत्तमौजाश्च भूमिश्रेण्यश्च वीर्य्यवान् ॥
शतानीको निरमित्रो वृषसेनो जयद्रथः ।
भूरिद्युम्नः सुवर्च्चाश्च शान्तिरिन्द्रः प्रतापवान् ॥
आपो मूर्त्तिर्हविष्मांश्च सुकृतिश्चाव्ययस्तथा ।
नाभागोऽप्रतिमश्चैव सौरभा ऋषयस्तथा ॥
प्राणाख्याः शतसंख्याश्च देवतानां गणास्तथा ।
वालिशत्रुस्तं हरिश्च गदया घातयिष्यति ॥"
इति गारुड़े ८७ अध्यायः ॥
शान्तिकामः, त्रि, ( शान्तिं कामयते इति ।
कम् + णिङ् + अण् ।) शान्त्यभिलाषी । यथा,
"श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समा-
चरेत् ।
वृष्ट्यायुःपुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नपि ॥"
इति संस्कारतत्त्वम् ॥
शान्तिगृहं, क्ली, ( शान्तेर्गृहम् । ) शान्त्यालयः ।
यत्रान्ते शान्तिकुम्भजलेन स्नानस्य गृहम् ।
तत्पर्य्यायः । आथर्व्वणम् २ । इति हेमचन्द्रः ॥
( यथा, बृहत्संहितायाम् । ४४ । ५ ।
"कण्ठेषु निबध्नीयात् पुष्ट्यर्थं शान्तिगृहगानाम् ॥")
शान्त्वं, क्ली, सान्त्वम् । इत्यमरटीकासारसुन्दरी ॥
शान्त्वतिः, स्त्री, ब्राह्मणयष्टिका । इति शब्द-
चन्द्रिका ॥ पुस्तकान्तरे श्वाशतिरिति च पाठः ॥
शापः, पुं, (शपनमिति । शप + घञ् ।) आक्रोशः ।
( यथा, रघुः । ५ । ५६ ।
"संमोचितः सत्त्ववता त्वयाहं
शापाच्चिरप्रार्थितदर्शनेन ॥" )
दिव्यम् । इति मेदिनी ॥ आद्यस्य पर्य्यायः ।
अकरणिः २ । इत्यमरः ॥ अजीवनिः ३
अजननिः ४ अवग्रहः ५ नियहः ६ । इति
भरतः ॥ अभिषङ्गः ७ । इति ग्रन्थान्तरम् ॥
शेषस्य पर्य्यायः । शपनम् २ शपथः ३ । इत्य-
मरः ॥ मिथ्याभिशंसनम् ४ । इति शब्दरत्ना-
वली ॥ (उपद्रवः । यथा, रामायणे । १ । २६ । ३५ ।
"उवास रजनीं तत्र ताड़काया वने सुखम् ।
मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनम् ॥"
"मुक्तशापं अपगतोपद्रवम् ।" इति तट्टीका ।
जलम् । यथा, ऋग्वेदे । १० । २८ । ४ ।
"प्रतीपं शापं नद्यो वहन्ति ।"
"नद्यो गङ्गाद्याः सरितः प्रतीपं प्रतिकूलं शापं
उदकं वहन्ति ।" इति तद्भाष्ये सायणः ।)
शापटिकः, पुं, मयूरः । इति केचित् ॥
शापास्त्रः, पुं, ( शाप एव अस्त्रं यस्य । ) मुनिः ।
इति त्रिकाण्डशेषः ॥
शाफरिकः, पुं, ( शफरान् हन्तीति । शफर +
"पक्षिमत्स्यमृगान् हन्ति ।" ४ । ४ । ३५ । इति
ठक् । ) मत्स्यधारकः । इति केचित् ॥
शाब्दः, त्रि, ( शब्दस्यायमिति । शब्द + अण् । )
शब्दसम्बन्धी । यथा । एकः शाब्दोऽपरश्चार्थः ।
इति दायभागः ॥ ( शब्दमयः । यथा, भाग-
वते । २ । २ । २ ।
"शाब्दस्य हि ब्रह्मण एष पन्था
यन्नामभिर्ध्यायति धीर पार्थैः ॥")
सरस्वत्यां स्त्री, शाब्दी । इति केचित् ॥
शाब्दबोधः, पुं, ( शाब्दः शब्दसम्बन्धी बोधः । )
शब्दार्थज्ञानम् । न्यायमते पदार्थज्ञानजन्य-
ज्ञानम् । तस्य करणं पदज्ञानम् । तस्य कारणं
पदशक्तिज्ञानम् । कदाचित् लक्षणाज्ञानम् ।
एवं आकाङ्क्षायोग्यतासत्तितात्पर्य्यज्ञानञ्च ।
यथा,—
"पदज्ञानन्तु करणं द्वारं तत्र पदार्थधीः ।
शाब्दबोधः फलं तत्र शक्तिधीः सहकारिणी ॥"
इति भाषापरिच्छेदः ॥ * ॥
शाब्दबोधप्रकारं दर्शयति पदज्ञानन्त्विति ।
न तु ज्ञायमानं पदं करणं पदाभावेऽपि मौनि-
श्लोकादौ शाब्दबोधात् । पदार्थधीरिति पद-
जन्यपदार्थस्मरणं व्यापारः । अन्यथा पदज्ञान-
वतः प्रत्यक्षादिना पदार्थोपस्थितावपि शाब्द-
बोधापत्तेः । तत्रापि वृत्त्या पदजन्यत्वं बोध्यं
अन्यथा घटादिपदात् समवायसम्बन्धेन आकाश-
स्मरणे जाते आकाशस्यापि शाब्दबोधापत्तेः ।
वृत्तिः शक्तिलक्षणान्यतरसम्बन्धः । अत्रैव शक्ति-
ज्ञानस्य उपयोगः । पूर्व्वं शक्तिग्रहाभावे
पदज्ञानेऽपि तत्सम्बन्धेन स्मरणानुपपत्तेः ।
पदज्ञानस्य हि सम्बन्धिज्ञानविधयार्थस्मार-
कत्वम् । * । शक्तिश्च पदेन सह पदार्थस्य
सम्बन्धः । अस्माच्छब्दादयमर्थो बोद्धव्य इती-
श्वरेच्छारूपा आधुनिके नाम्नि शक्तिरस्त्येव
एकादशेऽहनि पिता नाम कुर्य्यादितीश्वरे-
च्छायाः सत्त्वात् आधुनिके तु सङ्केते न शक्ति-
रिति सम्प्रदायः । नव्यास्तु ईश्वरेच्छा न शक्तिः
किन्त्विच्छैव तेनाधुनिकसङ्केतेऽपि शक्तिरस्तीति
वदन्ति । * । शक्तिग्रहश्च व्याकरणादितः ।
तथा हि ।
"शक्तिग्रहं व्याकरणोपमान-
कोषाप्तवाक्याद्व्यवहारतश्च ।
वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्व्वदन्ति
सान्निध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः ॥"
धातुप्रकृतिप्रत्ययादीनां शक्तिग्रहो व्याकरणाद्
भवति क्वचित्तु सति बाधके त्यज्यतेऽपि । यथा,
वैयाकरणैराख्यातस्य कर्त्तरि शक्तिरुच्यते ।
चैत्रः पचतीत्यादौ कर्त्रा सह चैत्रस्याभेदान्वय-
स्तत्र गौरवान्न जन्यते किन्तु कृतौ शक्तिग्रहो
लाघवात् । कृतिश्चैत्रादौ प्रकारीभूय भासते ।
न च कर्त्तुरनभिधानाच्चैत्रादिपदानन्तरं तृतीया
स्यादिति वाच्यं कर्त्तृसंख्यानभिधानस्य तत्र
तन्त्रत्वात् । संख्याभिधानयोग्यश्च कर्म्मत्वाद्यन-
वरुद्धः । प्रथमान्तपदोपस्थाप्यकर्म्मत्वादीत्यस्य
विशेषणत्वतात्पर्य्यविषयत्वमर्थः तेन चैत्र इव